

Viswelzijn in beeld

Verkenning ten behoeve van de beleidsagenda

Lianne Kersbergen
Jan Olink
Frank Tillie
Jo Voet
Tim Vriese

landbouw, natuurbeheer
en visserij

© 2003 Expertisecentrum LNV, Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij

Rapport EC-LNV nr. 2003/195
Ede/Wageningen

Teksten mogen alleen worden overgenomen met bronvermelding.

Deze uitgave kan schriftelijk of per e-mail worden besteld bij het Expertisecentrum LNV onder vermelding van code 2003/195 en het aantal exemplaren.

Oplage 100 exemplaren

Samenstelling Lianne Kersbergen, Jan Olink, Frank Tillie, Jo Voet, Tim Vriese

Druk Ministerie van LNV, directie IFA/Bedrijfsuitgeverij

Productie Expertisecentrum LNV
Bedrijfsvoering/Vormgeving en Presentatie
Bezoekadres : Galvanistraat 7
Postadres : Postbus 482, 6710 BL Ede
Telefoon : 0318 671400
Fax : 0318 671473
E-mail : Balie@eclnv.agro.nl

Voorwoord

“Het maatschappelijk denken over het welzijn van dieren evolueert. Ten opzichte van de welzijnspraktijk in bijvoorbeeld de veehouderij zijn er kenmerkende verschillen met de praktijk in de visserij (de beroeps- en sportvisserij, siervissector en kweeksector)”. Dat staat in de beleidsbrief welzijn vis van de staatssecretaris van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij aan de Kamer. De bijlage, “De waarde van vis, achtergronddocument bij de beleidsbrief”, bevat een overzicht van de stand van zaken met betrekking tot welzijn van vissen in relatie tot algemene welzijnsthema’s.

In aansluiting op dat achtergronddocument heeft de directie Visserij het Expertisecentrum LNV verzocht na te gaan welke opvattingen er leven bij de betrokken actoren omtrent de nadere prioritering van het welzijnsbeleid voor vis. Tevens is het Expertisecentrum verzocht de daartoe benodigde beschikbare wetenschappelijke kennis te inventariseren en te kwalificeren. Dit rapport is daarvan het resultaat en volgt op hoofdlijnen de opbouw van ‘De waarde van vis’ met meningen van gesprekspartners en oplossingsinrichtingen. Daarmee biedt dit rapport de directie mogelijkheden prioriteiten te stellen in haar beleid met betrekking tot welzijn van vis.

Hierbij wil ik ieder bedanken die heeft bijgedragen aan het tot stand komen van dit rapport. Dat geldt in het bijzonder de geïnterviewde organisaties.

Drs. R.P. van Brouwershaven
Directeur Expertisecentrum LNV

Inhoudsopgave

1	Inleiding	7
1.1	Aanleiding	7
1.2	Werkwijze	8
2	Achtergrond	11
2.1	De maatschappelijke discussie	11
2.2	Het wettelijk kader	11
2.3	Pijnbeleving en stress bij vissen	12
2.4	Politieke context	13
2.5	Internationale context	13
3	Zee- en kustvisserij	15
3.1	Korte beschrijving sector	15
3.2	Aandachtspunten naar aanleiding van de nota De waarde van vis	15
3.3	Mening gesprekspartners	15
3.4	Oplossingsrichtingen	16
4	De binnenvisserij	17
4.1	Korte beschrijving sector	17
4.2	Aandachtspunten naar aanleiding van de nota De waarde van vis	17
4.3	Mening gesprekspartners	17
4.4	Oplossingsrichtingen	18
5	De Nederlandse Kweekvissector	21
5.1	Korte schets van de sector	21
5.2	Aandachtspunten naar aanleiding van de De waarde van vis	21
5.3	De mening van de gesprekspartners	22
5.4	Europese context	23

5.5	Oplossingsrichtingen	24
6	De siervisector	27
6.1	Korte beschrijving sector	27
6.2	Aandachtspunten naar aanleiding van de nota De waarde van vis	27
6.3	Mening van de gesprekspartners	28
6.4	Oplossingsrichtingen	29
7	De Hengelsport	31
7.1	Korte omschrijving van de sector	31
7.2	Aandachtspunten naar aanleiding van de nota De waarde van vis	31
7.3	De mening van de gesprekspartners	32
7.4	Oplossingsrichtingen	32
8	Conclusies en aanbevelingen	33
8.1	Het stimuleren van de maatschappelijke discussie	33
8.2	Inzetten op internationale agendering van het welzijn van vissen	33
8.3	Vergroting van kennis op het gebied van welzijn vissen	34
8.4	Het vergroten van draagvlak in de visserijsector voor het aspect welzijn in de ontwikkeling naar duurzame visserij en maatschappelijk verantwoord ondernemen.	34
8.5	Het tegengaan van uit welzijns oogpunt onacceptabele methoden	35
	Literatuur	37
Bijlage 1	Geraadpleegde organisaties	39
Bijlage 2	Overige bedreigingen voor het welzijn van vissen	40
Bijlage 3	Stroomdiagram van import en export van huisdieren van en naar Nederland	43

1 Inleiding

1.1 Aanleiding

De overheid is verantwoordelijk voor het waarborgen van een minimaal beschermingsniveau voor het welzijn van dieren. Voor vissen is deze overheidsrol nog maar gedeeltelijk ingevuld. Lange tijd was het welzijn van vissen ook niet of nauwelijks onderdeel van maatschappelijke discussie. Incidenteel kwam het onderwerp wel eens op de politieke agenda, zoals bij het instellen van een verbod op vissen met levend aas, maar van samenhangend beleid op dit gebied was nog geen sprake.

Het gebrek aan aandacht voor vissenwelzijn werd lange tijd min of meer gelegitimeerd door de heersende wetenschappelijke opvatting dat vissen niet kunnen lijden omdat ze daarvoor essentiële delen van het zenuwstelsel zouden missen. Inmiddels denken veel wetenschappers daar veel genuanceerder over. Tegelijkertijd is er de afgelopen jaren maatschappelijk gezien meer belangstelling gekomen voor het welzijn van vissen. Ook het feit dat steeds meer vissen gehouden worden in kwekerijen vormt aanleiding het welzijn van vissen onder de loep te nemen. In het voorjaar van 2002 heeft het ministerie van LNV in de beleidsbrief 'Welzijnsbeleid Vis' en het bijbehorende achtergronddocument 'De waarde van Vis' de Tweede Kamer laten weten de komende jaren de volgende actiepunten te ondernemen:

- het stimuleren van de maatschappelijke discussie;
- het vergroten van het draagvlak in de visserijsector voor het aspect welzijn in de ontwikkeling naar duurzame visserij en maatschappelijk verantwoord ondernemen;
- inzetten op internationale agendering van het welzijn van vissen;
- vergroting van kennis op het gebied van het welzijn van vissen;
- het tegengaan vanuit welzijnsoogpunt onacceptabele methoden.

In vervolg op deze beleidsbrief heeft het EC-LNV in samenwerking met de Organisatie ter Verbetering van de Binnenvisserij (OVV) een aanvullende inventarisatie gedaan naar welzijnsaspecten in de beroepsvisserij, de aquacultuur, de hengelsport en de siervissector. De resultaten hiervan zijn weergegeven in deze nota.

De nota heeft tot doel het peilen van de mening van de betrokken actoren, het schetsen van de huidige maatschappelijke discussie en het in kaart brengen van kennisleemten. Deze informatie wordt gebruikt om te kijken met welke prioriteit de overheid de bovengenoemde actiepunten uit de Waarde van Vis binnen een sector kan oppakken. De nota geeft geen kant en klare oplossingen voor welzijnsproblemen, maar draagt wel mogelijke oplossingsrichtingen aan.

1.2 Werkwijze

Vraagstelling

Voor deze nota zijn gesprekken gevoerd met relevante actoren uit de zee- en kustvisserij, de binnenvisserij, de kweekvissen, de siervissector en de hengelsport, maatschappelijke organisaties en wetenschappelijke instituten (zie overzicht in bijlage 1). Daarnaast is een beperkte literatuurstudie verricht.

De gesprekken hadden een open karakter. Er is geen gebruik gemaakt van een standaardvragenlijst. Om zoveel mogelijk informatie naar boven te halen zijn de gesprekken toegespitst op het type gesprekspartner. Wel zijn een aantal richtinggevende vragen aan bod geweest bij alle gesprekspartners. Deze vragen zijn:

- Welke welzijnsissues vinden de betrokken actoren relevant?
- Wat is de mening van de actoren over door anderen aangedragen welzijnsproblemen?
- Welke kennis is bij de actoren over deze issues aanwezig?
- Welke mogelijke oplossingen dragen de geïnterviewden aan?
- Wat is het draagvlak bij de actoren voor het onderwerp welzijn?
- Welke kennisleemtes ervaren de geïnterviewden?
- Welke verwachtingen heeft de gesprekspartner met betrekking van de rol van LNV?

Aan onderzoekers zijn verder nog vragen gesteld over bestaande en mogelijke samenwerking tussen onderzoeksinstituten in binnen- en buitenland.

Vragen die (mede) beantwoord zijn door het gebruik van literatuur zijn:

- Wat speelt op Europees niveau op het gebied van welzijn?
- Welke kennislacunes zijn er?
- Welke welzijnsissues verdienen prioriteit?
- Wat speelt in de maatschappelijke discussie?

Afbakening

Het project is beperkt tot welzijnsaspecten die het gevolg zijn van rechtstreekse en doelbewuste activiteiten van de mens om de vissen in zijn macht te krijgen, te houden, dan wel levend te verhandelen. Dit betekent dat een groot aantal aspecten die onmiskenbaar van invloed zijn op het welzijn van vissen zoals waterkwaliteit, natuurlijke toxinen en fysische omstandigheden van waterlopen, buiten beschouwing zijn gelaten, omdat ze via andere wegen worden aangepakt. Wel is een overzicht van deze aspecten opgenomen in bijlage 2.

De nota gaat ook niet in op het welzijn van schaal- en schelpdieren. Dit in verband met de volstrekt verschillende en veel eenvoudigere structuur van het zenuwstelsel bij deze dieren. Bevindingen over vissen kunnen daarom niet snel worden doorgetrokken naar schaal- en schelpdieren. Bij vissen zijn, in tegenstelling tot bij schaal- en schelpdieren, veel aanwijzingen dat deze dieren kunnen lijden, daarom verdienen deze dieren prioriteit. Tenslotte laten we ook het gebruik van vissen voor dierproeven, de bijvangstproblematiek, en het onderwerp biotechnologie buiten beschouwing. Deze onderwerpen vallen immers al onder speciale wetgeving.

Inhoud document

In hoofdstuk twee wordt allereerst relevante achtergrondinformatie rond vissenwelzijn gegeven. Besproken wordt welke regelgeving er is en wat de wetenschappelijke achtergrond is van het onderwerp. Dit hoofdstuk is relevant om te begrijpen waarom iets een welzijnsissue is en welke knelpunten er zijn bij het zoeken naar oplossingen. Tevens wordt in het kort de Nederlandse en Europese politieke context geschetst.

In hoofdstuk drie tot en met zeven komen achtereenvolgens welzijnsissues in de zee- en kustvisserij, de binnenvisserij, de kweekvissector, de siervissector en de hengelsport aan bod. We geven achtereenvolgens een korte introductie van de sector, een samenvatting van de items uit de 'Waarde van vis', we bespreken de punten die de gesprekspartners hebben aangedragen en we besteden veel aandacht aan de houding ten opzichte van het onderwerp welzijn. Indien relevant besteden we aandacht aan bestaande wet- en regelgeving en de Europese context. Vervolgens geven we oplossingsrichtingen die zoveel mogelijk aansluiten bij de actiepunten uit de 'Waarde van Vis'. Bij deze oplossingsrichtingen houden we rekening met het feit dat de overheid zoveel mogelijk wil overlaten aan de eigen verantwoordelijkheid van een (deel)sector.

2 Achtergrond

2.1 De maatschappelijke discussie

De maatschappelijke discussie rond het welzijn van vissen is nog in het beginstadium. Het onderwerp wordt (nog) niet door alle betrokkenen serieus genomen en roept vaak weerstand of soms hilariteit op. Van een brede maatschappelijke discussie is nog geen sprake. Voorvechters van welzijnsmaatregelen voor vissen zijn in Nederland de Stichting Vissenbescherming, die als doel heeft door middel van voorlichting aan publiek, bedrijfsleven en politiek het nodige draagvlak voor een betere behandeling van vissen te creëren, en de Dierenbescherming. Deze organisaties ageren tegen de in hun ogen onnodig wrede praktijken bij het vangen, houden, vervoeren en doden van vissen. Daar tegenover staan de mensen die beroepsmatig met vissen bezig zijn. Binnen de sector wordt de noodzaak van welzijnsbeleid nog nauwelijks onderkend. De standpunten van de dierenbeschermers worden 'overdreven' genoemd. Het wantrouwen van de beroepsorganisaties naar dierenbeschermers is erg groot. Beroepsorganisaties zijn beducht voor maatregelen die de concurrentiepositie van de Nederlandse visserijsector kunnen aantasten. De standpunten van beide groepen staan op veel punten nog erg ver uit elkaar, zodat er geen hoop is dat de beide groepen tot overeenstemming kunnen komen zonder daartoe aangemoedigd te worden door de overheid.

Enkele visserijorganisaties geven al wel aan wat zou moeten gebeuren om de sector bereid te vinden welzijnsmaatregelen door te voeren. De kosten van dergelijke maatregelen moeten terugkeren in de prijs van vis. Ofwel: de consument moet er voor betalen. Een maatschappelijke discussie over welzijn is echter nog iets heel anders dan het koopgedrag van de consument, zo heeft de ervaring met andere dierlijke producten geleerd. De mening van een burger en zijn koopgedrag als consument zijn vaak in tegenspraak. Op het gebied van vissenwelzijn lijkt het helemaal nog te vroeg om in te zetten op koopgedrag. Maar weinig consumenten zullen zich bewust zijn van het feit dat er discussie is over de wijze waarop wordt omgesprongen met vissen, laat staan dat ze zich er een mening over hebben gevormd of al bereid zijn meer te betalen voor vis met een diervriendelijk label.

2.2 Het wettelijk kader

Het feit dat de discussie nog in het beginstadium is, maakt het lastig aan te geven welk handelen met vissen vanuit welzijnsoogpunt onacceptabel is. Toch zijn hiervoor wel handreikingen. Allereerst is er de Gezondheids- en Welzijnswet voor Dieren. Van belang is vooral artikel 36:

Het is verboden om zonder redelijk doel of met overschrijding van hetgeen ter bereiking van zodanig doel toelaatbaar is, bij een dier pijn of letsel te veroorzaken dan wel de gezondheid van of het welzijn van een dier te benadelen.

Het welzijnsaspect is uitgewerkt in de beleidsnota dierenwelzijn, die tevens het kader vormt voor te ontwikkelen beleid op het gebied van vissenwelzijn. De nota dierenwelzijn hanteert als richtinggevend perspectief voor beleid dat **'gehouden dieren leven in een omgeving waarin zij hun soorteigen gedrag kunnen**

vertonen¹. Dit perspectief is gebaseerd op de internationaal gehanteerde vijf vrijheden ontwikkeld door de commissie van Brambell (1965):
Dieren zijn:

- vrij van dorst, honger of onjuiste voeding;
- vrij van fysiek en fysiologisch ongerief;
- vrij van pijn, verwonding en ziektes;
- vrij van angst en chronische stress;
- vrij om hun natuurlijke (soorteigen) gedrag te vertonen.

Deze vijf vrijheden liggen eveneens ten grondslag aan de door de Landbouwwaard aangenomen richtlijnen voor dierenwelzijn binnen de Europese Unie. Zolang vissen nog niet in de machtsbeschikking van mensen zijn, voor de vangst dus, is de beleidsnota dierenwelzijn overigens nog niet van toepassing. De vissen vallen dan onder een complex van wetten, waarvan met name de Visserijwet 1963 en de Flora- en Faunawet van belang zijn. Het is bij het ontwikkelen van welzijnsbeleid dus van belang onderscheid te maken tussen 'gehouden vissen' en 'niet-gehouden vissen', omdat deze groepen dieren onder verschillende regels vallen.

Dieren, en dus ook vissen, mogen in Nederland pas worden gehouden als ze worden vermeld in de bijlage van het Besluit Aanwijzing voor Productie te Houden Dieren. Omdat bij een toenemend aantal vissoorten kweek economisch interessant is, staat de overheid onder druk om het aantal vissoorten op deze lijst uit te breiden. De Raad van Dierenaangelegenheden heeft daarom op verzoek van het ministerie van LNV een toetsingskader en een toelatingsprocedure ontwikkelt voor de aanwijzing van nieuwe voor productie te houden vissoorten. De betekenis van dit toetsingskader voor de kweekvissector wordt verder besproken in hoofdstuk drie.

2.3 Pijnbeleving en stress bij vissen

Lange tijd was de heersende wetenschappelijke opvatting dat vissen hiertoe niet in staat zijn omdat ze hiervoor de juiste structuur in het zenuwstelsel ontberen. Vissen zouden een soort 'reflexmachines' zijn en derhalve niet kunnen lijden. Uit onderzoek bij de paling en de Afrikaanse meerval weten onderzoekers dat deze vissen op pijnprikkels reageren. Dit is op tal van hersenfilms geregistreerd. Op basis van ander onderzoek is duidelijk geworden dat vissen geen reflexmachines zijn, maar kunnen leren. Daarom nemen steeds meer wetenschappers aan dat vissen pijn kunnen lijden of dat gewervelde vissen op dit punt in ieder geval het voordeel van de twijfel verdienen.

Vissen kunnen verder last hebben van stress. Dat is meetbaar door het analyseren van parameters als het cortisolgehalte, huidbeschadigingen, energieverbruik, gedrag, hartslag en fysiologie van het spierweefsel. Uit onderzoek weten we dat stress de kwaliteit van visvlees negatief beïnvloedt. Zo blijft met de hengel gevangen kabeljauw veel langer vers als in netten gevangen kabeljauw en bij onderzoek naar alternatieve dodingmethoden voor paling kwam naar voren dat bedwelmen het verse karakter van het vlees verbetert. Ook is bekend dat bij gehouden vissen de weerstand tegen ziekten, de groeisnelheid en de voortplanting afnemen als gevolg van chronische stress. Het vermijden van stress kan dus voordelen opleveren voor viskweker en visser. Voor het beoordelen of stress van invloed is op het welzijn van vissen, is het relevant onderscheid te maken tussen acute stress en chronische stress. Acute stress wordt gedefinieerd als een kortdurende mismatch tussen wat is en wat zou moeten zijn. Bij acute stress zijn vissen dus slechts korte tijd uit balans. Hoewel duidelijk is dat acute stress onaangenaam kan zijn voor een dier, staat acute stress niet automatisch gelijk aan welzijnsaantasting. Het is een mechanisme om erger te voorkomen, dat veelal een vecht- of vluchtreactie geeft en daarmee functioneel is voor de overleving van het dier. Onder chronische stress wordt verstaan een langdurige of blijvende mismatch

---

¹ Het begrip gehouden dieren dient ruim te worden opgevat. Het gaat om dieren die in de beschikkingsmacht zijn van de mens.

tussen wat er is en wat zou moeten zijn. Onder wetenschappers is een brede consensus dat chronische stress samengaat met slecht welzijn. Over pijnbeleving en stress bij vissen zijn wetenschappelijk gezien nog veel vragen. De materie wordt nog ingewikkelder door grote fysiologische verschillen tussen vissoorten. De variatie op het gebied van zenuwstelsel tussen verschillende vissoorten is bijvoorbeeld veel groter dan de variatie bij zoogdieren. Over schaal-, schelp- en weekdieren is nog minder bekend. Het zenuwstelsel van deze dieren is in ieder geval veel eenvoudiger dan bij vissen. Een uitzondering hierop vormen inktvissen die over een zeer geavanceerd zenuwstelsel beschikken.

2.4 Politieke context

Nederland wil bij regelgeving op gebied van milieu en welzijn in de Europese pas lopen. Daarnaast zet de overheid in op vermindering van regeldruk en wil meer eigen verantwoordelijkheid van sectoren bij het oplossen van milieu- en welzijnsproblemen. Dit betekent niet dat de overheid achterover kan leunen en kan wachten tot de betreffende sector zelf de problemen oplost. De overheid kiest voor het stellen van duidelijke grenzen en heeft verder een stimulerende en initiërende rol. In de beleidsbrief over vissenwelzijn wijst LNV op het internationale karakter van de visserijsector en op het belang van een Europese aanpak bij het tegengaan van ongewenste methoden. Het Nederlandse voorzitterschap van de EU in 2004 wordt genoemd als een goed moment om te proberen het onderwerp vissenwelzijn op de EU-agenda te krijgen.

2.5 Internationale context

Op Europees niveau is er vooral aandacht voor het welzijn van kweekvissen. De Europese Commissie schrijft in een mededeling aan het Europees Parlement dat 'welzijn een belangrijke factor is voor maatschappelijke aanvaarding van de viskweektechnologie.'

Verder werkt het Permanent Comité van het Europese Verdrag inzake de Bescherming van Landbouwhuisdieren van de Raad van Europa aan een aanbeveling over welzijnsmaatregelen voor kweekvissen. Het is nog niet duidelijk of uit deze aanbevelingen EU-richtlijnen voor wetgeving zullen voortvloeien. De aanbevelingen van de Raad van Europa zijn in een ver gevorderd stadium en een concept 'Recommendations Concerning Farmed Fish (11de revisie)' is nu al beschikbaar. Wat betreft de zeevisserij is het EU-beleid vooral gericht op het handhaven van visquota op een niveau dat tot een duurzaam gebruik van de visbestanden leidt. Voor welzijnsaspecten van vangstmethode is geen aandacht. Toch heeft dit onderwerp wel raakvlakken met welzijn. Zo zullen selectievere vangstmethode de *discard* verminderen en daarmee niet alleen bijdragen aan een biologisch duurzamere visserij, maar ook onnodige verwondingen, sterfte en stress bij de bijvangst voorkomen.

Aandacht voor het welzijn van vissen is er op internationaal niveau verder vooral in Noorwegen, waar de viskwekerijen onder druk staan om meer maatschappelijk verantwoord te produceren. De Noren zijn bijvoorbeeld geïnteresseerd in methoden om verschillende soorten zeevissen te verdoven voor ze worden geslacht. In Groot-Brittannië heeft the Royal Society for the Prevention of Cruelty to Animals een welzijnsstandaard voor de kweek van zalm ontwikkeld. Viskwekers die zich op vrijwillige basis aan deze standaard houden mogen het zogenaamde Freedom Food Label dragen.

Het onderzoek op het gebied van Vissenwelzijn is al langer internationaal georiënteerd. Zo hebben Nederlandse onderzoekers bij enkele projecten samengewerkt met Noren, Britten, Duitsers, Zweden en Spanjaarden. Onderzoekers gaven tijdens de interviews wel aan dat op het punt van internationale samenwerking nog veel efficiency winst kan worden gehaald. Dit omdat het onderzoeksterrein op het gebied van welzijn zeer breed is en instituten nog vaak 'ieder voor zich' aan de slag gaan.

3 Zee- en kustvisserij

3.1 Korte beschrijving sector

De Nederlandse vloot voor de zee- en kustvisserij omvat ruim 480 schepen met daarop ongeveer 2600 opvarenden. Daarnaast werken zo'n 400 mensen op de afslagen. De aanvoerwaarde van Nederlandse vissector bedroeg in Nederland in totaal 0,4 miljard euro. De kust- en zeevisserij kan grofweg worden ingedeeld in relatief kleinschalige kottervisserij en de zeer grootschalige trawlervisserij. Trawlers vissen veelal buiten de Nederlandse territoriale wateren.

3.2 Aandachtspunten naar aanleiding van de nota De waarde van vis

Hét welzijnsprobleem van de zeevisserij is de wijze waarop vissen sterven. Geen enkele dodingsmethode voldoet aan het criterium dat een onmiddellijke bewusteloosheid moet worden opgewekt die voortduurt tot het dier is overleden. Vissen sterven in de netten of aan boord. Bij kotters is dit mede afhankelijk van de lengte van de trek. Bij een korte trek komen vissen levendiger aan boord. Vissen zwemmen namelijk lange tijd met het net mee, tot ze uitgeput raken. Vissen die levend aan boord komen, sterven na het strippen, het verwijderen van bloed en organen of door verstikking. Uit onderzoek bij gekweekte vissen (meerval en paling) weten we dat vissen nog lang na verstikking, verbloeden en strippen reageren op pijnprikkels en gecoördineerd zwemgedrag vertonen.

Trawlers vangen veel grootschaliger dan kotters en dit betekent dat meer vissen overlijden in de netten of tijdens het storten. De vissen worden na het storten in meerdere stappen ingevroren. Waarschijnlijk zijn ze dan al dood, maar zeker is dit niet.

3.3 Mening gesprekspartners

De Vissenbescherming en in mindere mate de Dierenbescherming agiteert fel tegen de gebruikte dodingsmethoden, die ze 'extreem wreed' noemen. De organisatie wijst erop dat het afhankelijke van de soort enkele minuten tot enkele uren duurt voor vissen zijn gestikt. De Vissenbescherming heeft zichzelf tot doel gesteld consumenten te doordringen van deze 'misstanden.' „Het publiek is hiervan onwetend. De consument gaat er vanuit dat vissen snel en pijnloos worden gedood. Niets is minder waar,” aldus de organisatie in haar brochure.

Binnen de sector is geen begrip te vinden voor deze standpunten. Het onderwerp welzijn heeft onder vissers zeer weinig tot geen draagvlak. De visserijorganisaties betwijfelen of ze over dit onderwerp bij hun leden een serieuze discussie kunnen starten. De overheid moet eerst maar eens uit moet leggen wat het verschil is tussen het doden van vissen of het levend koken van garnalen, kreeften en schelpdieren, of wat het verschil is tussen het doden door vissers en vangst door bijvoorbeeld vogels. De Nederlandse Vissersbond stelt dat de maatschappij eerst de consequenties moet accepteren van het aanpakken van de welzijnsproblematiek: hogere prijzen van vis.

Dan zal de sector bereid zijn het onderwerp zelf op te pakken, bijvoorbeeld door middel van certificering.

Wat de Nederlandse vissersbond betreft verdient het onderwerp selectiviteit van vangstmethoden een veel hogere prioriteit dan welzijn. Tenslotte stelt de bond dat eventuele regelgeving op Europees niveau moet worden opgepakt. Wanneer Nederland eenzijdig maatregelen neemt, heeft dit gevolgen voor de concurrentiepositie. Door de mondialisering kan de consument ook kiezen voor goedkopere, geïmporteerde, niet welzijnsvriendelijk gevangen vissen. Ook hier moet aandacht aan worden besteed.

3.4 Oplossingsrichtingen

Vergroting van het draagvlak in de visserijsector voor het aspect welzijn in de ontwikkeling naar een meer duurzame visserij en maatschappelijk verantwoord ondernemen.

- Het draagvlak in de sector is zo klein dat de overheid niet kan verwachten dat de sector het onderwerp op korte termijn zelf oppakt. Ook op Europees niveau heeft het onderwerp geen prioriteit. Bovendien wil de overheid vermindering aan de regeldruk en meer overlaten aan de sectoren zelf. Dit betekent niet dat de overheid achterover kan leunen en moet afwachten. De overheid kan de sector bijvoorbeeld wel duidelijk maken dat de sector op de lange termijn te maken krijgt met hetzelfde type eisen als de kweekvissector.
- De overheid moet het onderwerp welzijn waar mogelijk integraal aanpakken met het onderwerp selectieve vangstmethoden, waarvoor meer draagvlak is bij vissers.

Vergroting van kennis op het gebied van welzijn van vissen

- Meer kennis over meer welzijnsvriendelijke vangstmethoden en methoden voor het humaan doden van vissen aan boord kan het aanpakken van het probleem op lange termijn kansrijker maken. Kennis over de relatie tussen stress en kwaliteit van het visvlees zou bovendien het draagvlak binnen de sector voor het onderwerp kunnen vergroten.

Stimulering van de maatschappelijke discussie

- Een maatschappelijke discussie over het op lange termijn gewenste scenario binnen de zeevisserij lijkt zinniger dan het nemen van concrete maatregelen op korte termijn. Het onderwerp is maatschappelijk nog nauwelijks een issue terwijl er wel redenen zijn om het op de beleidsagenda te zetten. Het is daarom een overheidstaak om deze discussie mede aan te zwengelen.

Het tegengaan van uit welzijnsoogpunt onacceptabele methoden

- De noodzaak het probleem internationaal aan te pakken en het ontbreken van draagvlak maken een aanpak van uit welzijnsoogpunt onacceptabele methoden op korte termijn onhaalbaar. De sector kan wel worden gestimuleerd zelf na te denken over aanpak van welzijnsproblemen.

4 De binnenvisserij

4.1 Korte beschrijving sector

Er zijn in Nederland ongeveer zevenhonderd personen (parttime) werkzaam in de binnenvisserij, verdeeld over rond 350 bedrijven. Zij bevissen beroepsmatig 340.000 hectare aan binnenwater. De meest interessante vissoorten voor de beroepsvisserij zijn paling, snoekbaars, spiering en snoek. Het merendeel van de bedrijven (circa 250) vist op het IJsselmeer en de randmeren. Zij vissen daar zowel op aal als op schubvissen. Bij de overige binnenwateren is het recht om te vissen gesplitst tussen beroepsvissers en sportvissers, waarbij beroepsvissers meestal alleen op aal mogen vissen. De bijvangst moeten zij weer over boord zetten.

De meeste binnenvissers zijn via hun beroepsorganisatie, de Combinatie van Binnenvissers of de Organisatie van Rand- en IJsselmeervissers aangesloten bij de Combinatie van beroepsvissers. Deze organisatie heeft de afgelopen jaren slechts een beperkte inbreng gehad in de politieke discussie. Ook het contact met maatschappelijke organisaties als de Dierenbescherming is gering. Dat de beroepsorganisaties wel affiniteit hebben met het onderwerp maatschappelijk verantwoord ondernemen, blijkt bijvoorbeeld uit een brochure waarin ze op begrijpelijke manier de verschillende gebruikte visserijmethoden uitleggen en proberen bezorgdheid over het elektrische vissen weg te nemen.

4.2 Aandachtspunten naar aanleiding van de nota De waarde van vis

Aandachtspunten bij het welzijn van vissen in de binnenvisserij zijn sterfte van vissen tijdens de vangst, stress en verwondingen bij de vangst, de wijze waarop vissen worden gedood, het bewaren van levende vissen en het vervoeren van levende vissen (paling) naar de verwerker.

Het voorkomen van sterfte, chronische en acute stress en verwondingen verschilt per vistuig. Vooral het zogenaamde staand want (een verticaal net) lijkt bij een indicatieve beoordeling van deze factoren relatief slecht te scoren.

Het probleem bij het doden van vissen is ook hier dat de methode niet voldoet aan de eis dat een onmiddellijke bewusteloosheid moet optreden.

Palingen komen meestal levend aan boord. Vissers bewaren levende paling vaak enkele dagen tot weken in zogenaamde bunnen. Vervolgens gaan ze levend naar de verwerker. Deze procedure is dus vergelijkbaar met het afzwemmen, transport en slachten van kweekvissen.

4.3 Mening gesprekspartners

De Nederlandse beroepsvissers vinden dat ze een eerzaam beroep hebben dat ze correct willen uitvoeren. De organisaties wijzen erop dat de vissers belang hebben bij een duurzame visserij en dat ook uit moeten dragen. Vissers hebben onderling regels opgesteld, zo heeft de Friese bond voor Binnenvissers schietfuiken verboden.

Daarnaast zijn, ter voorkoming van ongewenste vangst van te kleine aal, ringen in fuien verplicht gesteld. Ook is tussen de sector en de vogelbescherming een afspraak

gemaakt over vermindering van het aantal vogels dat sterft in de netten. De organisaties constateren dat welzijn buiten Nederland nog nauwelijks op de agenda staat. Dit hoeft niet bezwaarlijk te zijn, vinden ze. Van onderzoek kan bijvoorbeeld iedereen profiteren. Bijvoorbeeld als betere vangstmethoden leiden tot verbetering van de kwaliteit van het visvlees. Maatregelen moeten echter wel op Europees niveau worden genomen om de concurrentiekracht van de sector niet in gevaar te brengen.

De Dierenbescherming en de Vissenbescherming maken zich zorgen over elektrisch vissen. Onjuist gebruik, bijvoorbeeld vissen met een te hoog voltage veroorzaakt, volgens de Dierenbescherming onnodig vissenleed. Bovendien zijn gevangen dieren mogelijk slechts verdoofd en niet bedwelmd. De Dierenbescherming vindt dat hier nader onderzoek moet worden verricht. De Combinatie van Beroepsvissers stelt hier tegenover dat elektrisch vissen aan zeer strenge regels is gebonden, zo moeten vissers verplicht een opleiding volgen. Wat de beroepsorganisatie betreft is elektrisch vissen juist een welzijnsvriendelijke vorm van vissen omdat de vissen niet verwond raakt, maar slechts tijdelijk is verdoofd.

Verder heeft de Dierenbescherming kritiek op het gebruik van staande netten, waar vissen in verstrikt raken en het gebruik van sleepnetten, die zeer weinig selectief zijn. Ook zouden netten niet altijd vaak genoeg worden geleegd, wat onnodig lijden veroorzaakt. Vissers verwerpen zich met het argument dat verstrikt geraakte vissen zich vaak binnen enkele minuten doodspartelen. Fuiken worden meestal binnen een dag, maar maximaal binnen drie dagen geleegd. De sterfte van vissen in fuiken is gering. De Combinatie van Beroepsvissers stelt dat aanpak van stropen wél van belang is voor het welzijn van vissen. Stropers kunnen soms lang wachten met het legen van een fuik. Soms worden netten helemaal opgegeven, waarna alle vissen in de netten sterven. Stropen is een toenemend probleem, vermeldt ook het Productschap Vis. De vissersorganisatie kaart tenslotte nog een ander welzijnsprobleem aan: het overboord zetten van bijvangst. Vroeger namen vissers alle gevangen vissen mee. De minder courante of beschadigde vissen verkochten ze via handelaren voor pet-food of ging naar dierentuinen. Door de splitsing van de rechten tussen sportvissers en professionele vissers moeten de beroepsvissers gevangen schubvissen vaak overboord zetten, ook als deze vissen gewond of beschadigd zijn. De suggestie van de organisatie is dat uit welzijnsoogpunt in ieder geval gewonde vissen meegenomen zou moeten worden.

4.4 Oplossingsrichtingen

Stimulering van de maatschappelijke discussie

- De overheid zou een brede maatschappelijke discussie moeten starten over het welzijn van vissen. Op korte termijn zou een 'nulmeting' uitgevoerd kunnen worden, waarin wordt gevraagd naar de kennis over vissen en de houding van consumenten ten opzichte van welzijnsitems.

Vergroting van het draagvlak in de visserijsector voor het aspect welzijn in de ontwikkeling naar duurzame visserij en maatschappelijk verantwoord ondernemen.

- Wanneer sprake is van een win/win situatie, bijvoorbeeld een verbetering van de viskwaliteit, zal het draagvlak groter zijn. De combinatie van beroepsvissers is geïnteresseerd in de vraag in hoeverre consumenten bereid zijn extra te betalen voor in het wild gevangen vissen. De overheid zou, op korte termijn, kunnen investeren in een verkenning hiervan. Samen met de sector kan dan worden gewerkt aan de opzet van een systeem van certificering. Welzijn zou hier in meegenomen moeten worden. Middellange tot lange termijn.

Vergroting van kennis op het gebied van het welzijn van vissen

- Binnen de zeevissector en de binnenvisserij is de aandacht voor welzijn nog nauwelijks aanwezig. Het draagvlak hiervoor ontbreekt volledig. De sector heeft wel oog voor de noodzaak van selectievere vangstmethoden. Bij onderzoek

hiernaar zou ook naar welzijnsaspecten kunnen worden gekeken. Een gecombineerde aanpak van selectievere methoden en verbetering van welzijn kan vermoedelijk rekenen op meer steun binnen de sector. Inzetten op internationale agendering van het welzijn van vissen

- Op de lange termijn moeten ook de dodingmethoden aan boord worden verbeterd. Zowel voor de zeevisserij als de binnenvisserij geldt dat de sector en onderzoeksinstituten gezamenlijk moeten zoeken naar een vanuit welzijnsoogpunt acceptabele verdovings- en dodingmethode voor de lange termijn.

Het tegengaan van uit welzijnsoogpunt onacceptabele methoden

- Bij het verbeteren van het welzijn van kweekvissen wordt aanbevolen onderzoek op korte termijn toe te spitsen op het traject van afzwemmen, transport en doden. De resultaten hiervan zijn ook van belang voor de binnenvisserij wat betreft paling. Speciale aandacht is hier gerechtvaardigd voor het afzwemmen in zogenaamde 'bunnen' en de duur hiervan.
- Onderzoek moet antwoord geven op de vraag wat vanuit welzijnsoogpunt betere of juist onwenselijke vangst- en dodingsmethoden zijn. Ook kan onderzoek betere dodingmethoden opleveren. Resultaten van een dergelijk onderzoek zullen pas op middellange of lange termijn beschikbaar zijn. Intussen kan de overheid de sector stimuleren zelf al een aantal zaken op te pakken en te kijken hoe methoden die relatief veel verwondingen en/of stress veroorzaken kunnen worden verbeterd of uitgebannen. Ook hier geldt dat de overheid innovatieve ideeën moet ondersteunen.

5 De Nederlandse Kweekvissector

5.1 Korte schets van de sector

De aquacultuur is wereldwijd de snelst groeiende voedselproducerende bedrijfstak. Ook in Nederland wint de nu nog relatief kleine sector aan belang. Volgens de gegevens van het Productschap Vis kent Nederland nu zo'n zestig palingkwekerijen, vijftieng meervalkwekerijen, enkele forelkwekerijen, enkele tilapiakwekerijen en een zeeviskwekerij. In 2001 waren deze bedrijven goed voor de productie van 4.000 ton paling, 2.600 ton meerval, 100 ton forel en 300 ton tilapia. Dit is ongeveer vijf procent van de totale Nederlandse visproductie.

De verwachting is dat de productie van gekweekte vis de komende jaren sterk zal groeien en dat ook het aantal gehouden soorten zal toenemen. Vooral de duurere soorten zijn voor Nederlandse kwekers interessant. Er zijn proeven met tarbot, tong, snoekbaars en zeebaars. In Noorwegen is het gelukt om kabeljauw te kweken, een soort die in de toekomst misschien ook voor de Nederlandse kwekers interessant is. De kweek van vissoorten kan op termijn tot enorme verschuivingen op de markt leiden. Zo voorspelt een RIVO-onderzoeker in het tijdschrift 'Wageningen Resource' dat in de nabije toekomst 20.000 ton tong, de hoeveelheid die kotters jaarlijks uit de Noordzee opvissen, kan worden gekweekt in 200 hectare kassen.

Met groei van de sector, groeit internationaal ook de kritiek. Milieuorganisaties zijn zeer bezorgd over de gevolgen voor ecosystemen van het kweken in open systemen. Ook groeit de kritiek op de hoge bezettingsdichtheden in kwekerijen.

Nederlandse kwekers, die zich willen richten op nieuwe soorten als tong en kabeljauw, stuiten op het Besluit aanwijzing voor productie te houden dieren. Een soort mag alleen worden gehouden als deze wordt genoemd in de soortenlijst in de bijlage van dit besluit.

Om een nieuwe soort aan de lijst toegevoegd te krijgen, moet worden aangetoond dat de betreffende soort op een vanuit welzijnsoogpunt aanvaardbare wijze gehouden kan worden. De Raad voor Dierenaangelegenheden heeft hiertoe op verzoek van LNV een toetsingkader opgesteld, dat inmiddels naar de Tweede Kamer is gestuurd. De aanvrager moet volgens dit toetsingkader onder meer informatie verstrekken over normaal en afwijkend gedrag, (zelf)beschadigend gedrag, eetlust, voortplanting, groei, mortaliteit, voorkomen van ziekten en voorkomen van deformaties.

5.2 Aandachtspunten naar aanleiding van de De waarde van vis

In de nota wordt de sector gekenmerkt als een relatief jonge sector wiens product bij de Nederlandse consument een goed imago heeft. De sector is zuinig op haar imago en heeft in het verleden ook aangetoond bereid te zijn te investeren in maatschappelijk verantwoord produceren. Zo heeft de sector het ammoniak- en nitraatprobleem aangepakt en het gebruik van medicijnen drastisch teruggedrongen, vooral door preventief enten. Verder werkt de sector aan een milieukeurmerk.

Tegelijkertijd geeft de nota ook aan dat er welzijnsproblemen zijn bij het doden van kweekvissen. De gebruikte methoden voor het doden van (kweek)vissen voldoen niet aan het criterium dat voor landbouwhuisdieren geldt: dieren moeten voorafgaand aan het slachten worden bedwelmd en die bewusteloosheid moet voortduren tot de

dood intreedt. Voor het doden van vissen zijn nog geen regels opgesteld. Voor de omstreden dodingsmethode van paling via een zoutbad is inmiddels een betere methode ontwikkeld, maar deze is nog niet (geheel) praktijkrijp. Ook wordt gewerkt aan een alternatieve methode voor het doden van meerval.

Uit de onderzoeksresultaten blijkt dat toepassing van de nieuwe methode niet alleen een kostenverhoging betekent voor de sector, maar dat er ook een voordeel is: het vlees van de vis is van betere kwaliteit. Verdere aandachtspunten in de nota zijn het 'afzwemmen' (het onthouden van voedsel in de periode voor de slacht) en het transport naar de fileerderij.

Naast problemen met doden van kweekvissen zijn er mogelijk welzijnsproblemen op het gebied van houden van vissen. Het probleem hier is het enorme gebrek aan kennis op het gebied van de eisen die vissen aan hun omgeving stellen en de vraag hoe je dit kunt meten. Weliswaar is veel kennis beschikbaar over natuurlijk gedrag van 'wilde' vissen (migratie, foerageren baltsen, voortplanten enz.), maar we hebben geen methode om te kunnen vaststellen welke afwijking van natuurlijk gedrag we in teeltsystemen willen aanvaarden.

5.3 De mening van de gesprekspartners

Over één punt zijn alle gesprekspartners het eens. De verbeterde dodingsmethoden voor paling en meerval moeten snel praktijkrijp worden gemaakt. Onderzoekers wijzen erop dat soortgelijke methoden ook voor andere vissen dan forel moeten worden ontwikkeld. Ook wijzen zij erop dat het ontbreken van een proefstation voor de visteelt een snelle doorstroming van onderzoeksresultaten naar de praktijk relatief traag verloopt. Voor het praktijkrijp maken van een bewezen methode moet nu opnieuw geld worden aangevraagd. Hiervoor zou volgens de onderzoekers al in een vroeg stadium bij de financiering van onderzoek geld moeten worden gereserveerd.

Wat de aspecten van de houderij betreft liggen de meningen veel verder uiteen. De sector vindt dat er geen reden is om de kweek van een soort niet toe te laten zolang niet is aangetoond dat dit kan zonder het welzijn van vissen aan te tasten. Een ja, mits principe dus. De Dierenbescherming en de Vissenbescherming vinden dat de bewijslast andersom is. Een aanvrager moet eerst maar eens aantonen dat een dier op een welzijnsvriendelijke manier kan worden gehouden. De Vissenbescherming noemt de huidige ontwikkeling van de aquacultuur onverteerbaar. De organisatie stelt dat er eerst kennis moet zijn over de behoeftes voor natuurlijk gedrag voordat kweek op grote schaal mag plaatsvinden.

De Dierenbescherming agiteert vooral tegen het houden van paling. Deze vissen zijn volgens de organisatie volstrekt ongeschikt om in gevangenschap te worden gehouden. De organisatie wijst erop dat de vissen niet in gevangenschap voortplanten en dat jonge vissen, de glasaal, dus in het wild wordt weggevangen. De organisatie, die principieel tegenstander is van alle gebruik van wilde dieren, vindt dat onacceptabel. Verder overlijdt naar mening van de Dierenbescherming te veel glasaal tijdens transport en het wennen aan droogvoer. De Dierenbescherming argumenteert verder dat palingen in bassins niet beschikken over faciliteiten om op uit de rusten en geven aan dat het volslagen onduidelijk is wat de invloed is van de hoge dichtheid in de kwekerijen op het welzijn van de paling. De organisatie wijst eveneens op een volgens haar onverklaarbare fenomeen: tachtig procent van de paling in gevangenschap is van het mannelijk geslacht.

Wat de kweek van meervallen betreft wijst de Dierenbescherming eveneens op de noodzaak van omgevingsverrijking. Daarnaast is de kunstmatigheid van het voortplantingsproces een punt van aandacht. Vrouwtjes krijgen een hormoonbehandeling. Mannetjes worden gedood voor de winning van hom uit hun testes. De Dierenbescherming vindt dat de dieren in ieder geval moeten worden bedwelmd alvorens ze worden gedood. Overigens zijn voor deze manier van hom winnen alternatieven in ontwikkeling.

De Vissenbescherming vindt het houden van kweekvissen zonder fundamentele kennis over zaken als welzijnseffecten van hoge dichtheden en waterkwaliteit volstrekt onacceptabel. De organisatie meent dan ook dat de sector in ieder geval niet mag uitbreiden zolang hierover niet meer is uitgezocht.

Het Productschap Vis stelt dat het allemaal wel meevalt met de welzijnsproblemen. Het productschap wijst erop dat meervallen in de natuur bij droogte in poelen overleven waar zeer hoge visdichtheden voorkomen zonder dat dit leidt tot agressief gedrag. In de visteelt lijken relatief lage visdichtheden bij deze vissen juist agressiviteit en territoriumgedrag uit te lokken. Wel erkent het productschap dat er sprake is van uitval bij het wennen aan droogvoer. Jonge Paling is hiervoor gevoeliger dan jonge meerval. De organisaties vinden echter dat dit probleem niet moet worden overdreven omdat het natuurlijke overlevingspercentage van glasaaltjes vele malen lager is. Ook ontkennen de organisaties dat er problemen zijn bij het transport van jonge glasaal. Ze wijzen erop dat een glasaal een grote waarde vertegenwoordigt zodat met de grootst mogelijke omzichtigheid met de dieren wordt omgesprongen. De organisaties denken dat er mogelijk wel problemen zijn met transporten vanuit Zuid Europese landen naar Azië.

Wetenschappers wijzen vooral op het totale gebrek aan kennis over vissen. We weten weinig tot niets over natuurlijk gedrag en stereotiep gedrag. Het is niet duidelijk of we gevoelens van angst en euforie op kunnen wekken bij vissen, we weten niet welk deel van de hersenactiviteit bij vissen relevant is voor het welzijn. Er is eveneens niets bekend over factoren als lichtintensiteit op het welzijn van vissen. Dat zou relevant kunnen zijn bij soorten als de meerval, die in de natuur een nachtdier is. Wel weten we dat vissen aan stress kunnen lijden door het meten van het stresshormoon cortisol. Dit is echter niet voldoende om uitspraken te doen over welzijn.

Wetenschappers pleiten derhalve voor het ontwikkelen van welzijnsindicatoren die veel breder zijn dan het meten van cortisol. Wanneer deze indicatoren zijn ontwikkeld kan inzicht worden verkregen in het natuurlijk gedrag van vissen en kennis worden ontwikkeld over factoren die van invloed zijn op het welzijn.

Wetenschappers wijzen ook op het nut van het verband tussen stress en het voorkomen van ziektes en de kwaliteit van het visproduct. Dergelijk onderzoek zou kunnen bijdragen aan het ontstaan van een win/win situatie waarbij welzijnsmaatregelen zowel in het belang van de teler als de vissen zijn.

Gezien het grote verschil tussen vissen is het volgens wetenschappers noodzakelijk voor iedere soort apart dit soort kennis te verzamelen.

Bekend bij wetenschappers is wel dat vissen stereotiep gedrag kunnen vertonen. Zo verbergt heilbot zich in de natuur in zand of onder materiaal op de bodem. In gevangenschap, waarbij hoge bezettingen mogelijk zijn, vertonen de vissen stereotiep gedrag waarbij ze steeds proberen onder elkaar weg te duiken.

5.4 Europese context

De Raad van Europa werkt aan een conventie over welzijn van kweekvissen, met als voorlopig resultaat, een concept Recommendations Concerning Farmed Fish. Uit de conceptversie komt naar voren dat de Raad van Europa veel belang hecht aan het kennisniveau van de viskweker. Voor de waarborging hiervan denkt de Raad aan invoering van een certificatiesysteem. Verder stelt de Raad van Europa dat nieuwe huisvestingsmethoden moeten worden onderzocht op welzijnsaspecten. Vissen moeten hun biologische behoeften kunnen vervullen, kunnen zwemmen, maar weer niet zoveel ruimte hebben dat dit leidt tot ongewenst territoriumgedrag. Voor alle vissen dient voldoende voedsel aanwezig te zijn en de kweker is verplicht de automatische systemen tenminste dagelijks te controleren. De kweker moet gegevens bijhouden over onder meer voeding, visdichtheid en medicijngebruik. Zieke of niet fitte vissen mogen volgens het document niet worden getransporteerd. Tijdens het transport moet zuurstofwaarden in het water boven kritieke waarden blijven en kooldioxide beneden kritische waarden. De vervoerder dient de vissen regelmatig te inspecteren en dode vissen zo snel mogelijk te verwijderen. Ook moet de vervoerder er zorg voor dragen dat in het water geen grote veranderingen in temperatuur of zuurgraad optreden.

De Raad van Europa stelt verder dat onderzoek nodig is naar huisvestingssystemen waarin dieren hun biologische behoeften kunnen vervullen. Deze studies zouden antwoorden moeten geven op kwesties als maximale dichtheid, inspectiemethoden en humane dodingmethoden. Methoden als het verpakken van levende vissen in ijs of

in ijswater, het gebruik van zout en chemicaliën op levende vissen, het doorsnijden van kieuwen en kieuwbogen en het uit het water laten van vissen, zouden volgens de Raad moeten worden verboden.

Overigens is ook het door de RDA ontwikkelde toetsingskader op dit document gebaseerd.

5.5 Oplossingsrichtingen

Het stimuleren van de maatschappelijke discussie:

- De kritiek van maatschappelijke organisaties luidt dat vissen zo maar gehouden mogen worden, zonder dat wordt gekeken of dit vanuit welzijnsoogpunt wenselijk is. Nu een toetsingskader is ontwikkeld, zou LNV hierover op korte termijn richting maatschappij kunnen communiceren. Dit om duidelijk te maken dat niet zo maar alles mag, maar dat hiervoor wel degelijk regelgeving is die stukje voor stukje wordt ingevuld.
- Het oprichten van een platform voor welzijnsissues waarbinnen alle organisaties zijn betrokken.

Het vergroten van het draagvlak in de visserijsector voor het aspect welzijn in de ontwikkeling naar duurzame visserij en maatschappelijk verantwoord ondernemen.

- De overheid wil een vermindering van de regeldruk. Dit kan samengaan met het creëren van een beter draagvlak voor welzijnsmaatregelen. In plaats regelgeving kan de overheid beter afspraken maken over de lange termijn doelstellingen. De doelstellingen zouden moeten worden besproken in het hierboven genoemde platform of een andere vorm van overleg. Duidelijkheid van de overheid over de te halen doelen op de lange termijn, het uitzetten van 'piketten', geeft de sector zekerheid en dat zal het draagvlak doen vergroten.
- Ook de sector heeft belang bij een goed welzijn van vissen. Niet alleen omdat welzijnsproblemen het imago van de sector aantasten, maar omdat er een relatie kan zijn tussen stress en weerstand tegen ziekte en de kwaliteit van het visproduct. Onderzoek moet aantonen waar nog mogelijkheden zijn voor een *winwin*-situatie.
- Op korte termijn dient goede voorlichting richting de sector plaats te vinden over het door de Raad voor Dieren ontwikkelde toetsingskader. Dit kan bijvoorbeeld gebeuren in samenwerking met het productschap.
- Kweekvissers zullen pas bereid zijn te investeren in welzijnsmaatregelen wanneer dit ook loont. Daarom is het belangrijk initiatieven op het gebied van ketentransparantie en certificering te stimuleren. Daarmee is het probleem van een betere prijs nog niet opgelost, maar het is wel een eerste stap.

Het vergroten van kennis op het gebied van het welzijn van vissen

- Zolang fundamentele kennis over het soorteigen gedrag van vissen ontbreekt, blijft ook beoordeling van het door de RDA opgestelde toetsingskader een subjectieve aangelegenheid. De ontwikkeling van een welzijnsmeter kan aan dit bezwaar tegemoet komen. Gezien de breedte van het onderwerp en beperkte nationale onderzoeksbudget, verdient het aanbeveling zo veel mogelijk samenwerking tussen onderzoeksinstituten te stimuleren. Nederland zou zich niet alleen moeten richten op soorten die nu gekweekt worden, maar vooral ook op soorten die op korte termijn belangrijk kunnen worden zoals tong. De kennis komt pas op middellange tot lange termijn beschikbaar. Wel op korte termijn starten met het preciseren van onderzoeksvragen.
- De kweekvis sector is een jonge sector. Dit betekent haast onvermijdelijk dat veel kennis wordt ontwikkeld binnen de sector zelf (pioniers). De overheid moet de sector duidelijk maken dat ze ook een eigen verantwoordelijkheid heeft bij het vergaren van kennis over welzijn. LNV kan faciliteren dat deze kennis optimaal wordt benut. LNV dient innovatieve ideeën op te pikken.

Inzetten op internationale agendering van het welzijn van vissen

- De kweekvis sector in Nederland is relatief klein. Daarom verdient een internationale aanpak van het probleem de voorkeur. Nederland kan het voorzitterschap van de Europese Unie aangrijpen om de kweekvissen op de agenda te zetten. Aandachtspunten: ketentransparantie, onderzoeksbudget, Raad van Europa.

Het tegengaan van uit welzijnsoogpunt onacceptabele methoden

- Het praktijkrijp maken van de dodingmethode voor paling en het ontwikkelen van acceptabele dodingmethoden voor andere vissen verdient hoge prioriteit. De overheid kan zich in eerste instantie beter richten op vissenwelzijn in het eindtraject (afzwemmen, transport, doden) dan op de welzijnsaspecten van de houderij. Dit omdat rond de houderij nog erg weinig bekend is. Hiervoor zouden op korte termijn middelen moeten worden vrijgemaakt.
- Sluit in dit kader aan bij de Raad van Europa. Pas wel op voor te gedetailleerde voorschriften. Geef de voorkeur aan doelvoorschriften boven middelvoorschriften. Dit doet immers meer recht aan het streven naar minder regelgeving. Ook aandacht voor voorlichting en opleiding van kwekers hoort hierbij.

6 De siervisector

6.1 Korte beschrijving sector

In Nederland worden jaarlijks zo'n twintig miljoen siervissen verkocht volgens de vakorganisatie Dierenbenodigdheden en voeders (Dibevo). Het houden van vissen wint nog steeds aan populariteit. Vijvers in de tuin zijn 'in' en veel tuincentra zijn daar met de verkoop van koudwatervissen op ingesprongen. Ook de markt voor aquaria groeit volgens de site van Dibevo. Het gaat dan niet alleen om het 'klassieke' aquarium maar ook om trendy exemplaren met een speciale vorm, speciaal glas of ingericht volgens een thema.

Het merendeel van de in Nederland verkochte siervissen is afkomstig uit import. Daarbij zijn de koudwatervissen vrijwel altijd afkomstig uit kweek en zijn de tropische vissen voor een deel afkomstig uit wildvang. De geïnterviewde organisaties geven de volgende cijfers: het Platform voor Verantwoord Huisdierenbezit (PVH) stelt dat 80 procent van alle vissen afkomstig is uit kweek, dit percentage is inclusief de koudwatervissen. Dibevo meldt dat 98 procent van de aquariumvissen tropisch is en dat hiervan een derde afkomstig is uit wildvang. De Dierenbescherming geeft aan dat 95 procent van de in aquaria gehouden zoutwatervissen afkomstig is uit wildvang. Nederland is tevens een belangrijke schakel in de internationale handel in siervissen. Veel geïmporteerde vissen worden doorgevoerd naar andere landen. In een stroomdiagram van de Rijksuniversiteit te Utrecht is de import en export van huisdieren weergegeven waaronder die van vissen (bijlage 3). De handel in siervissen wordt in internationaal verband vooral gereguleerd door de Convention on the International Trade in endangered Species of Wild Flora and Fauna (CITES-verdrag). Dit verdrag schrijft eveneens voor dat dieren met een CITES-status moeten worden vervoerd volgens de Live Animal Regulations van de IATA. Nederland heeft deze IATA normen opgenomen in de GWWD.

6.2 Aandachtspunten naar aanleiding van de nota De waarde van vis

Onnodige sterfte van siervissen door onwetendheid van siervishouders vormt een probleem. Uit schattingen komt bijvoorbeeld naar voren dat de gemiddelde goudvis in Nederland niet ouder wordt dan een half jaar, terwijl de vissen met een goede verzorging zo'n twintig tot dertig jaar mee kunnen.

Welzijnsproblemen doen zich verder voor bij het transport van siervissen. Uit onderzoek van de universiteit van Utrecht blijkt dat de IATA-regels rond het vervoer en de verpakkingen regelmatig worden overtreden, hetgeen tot onnodige sterfte leidt. De resultaten van dit onderzoek zijn samengevat in bijlage 3. Vervoer levert onvermijdelijk verder stress op. Voor het luchttransport krijgen de dieren geen voer om vervuiling van het water door ontlasting tegen te gaan en worden vaak tranquillizers en soms ook medicijnen toegediend. De dichtheden waarin vissen worden vervoerd is vooral bij goudvissen zeer groot.

6.3 Mening van de gesprekspartners

Mensen realiseren zich te weinig dat vissen ook dieren zijn die aan pijn en stress kunnen leiden, vindt het PVH. Alle partijen, zowel brancheorganisatie Dibevo, als de Dierenbescherming, de Vissenbescherming en het PVH erkennen dat onwetendheid en impulsief aankoopgedrag leiden tot welzijnsproblemen. Het PVH stelt dat welzijnsproblemen zich vooral voordoen bij koudwatervissen. De prijs van deze vissen is relatief laag zodat consumenten gemakkelijk overgaan tot een impulsaankoop. Bovendien ontbreekt het in tuincentra, de plek waar de aankoop van vissen steeds vaker plaatsvindt, veelal aan goede voorlichting over de verzorging van de dieren. De gevolgen zijn bijvoorbeeld te kleine vijvers die bij vorst volledig bevroren of waarin zo weinig water overblijft dat vissen sterven door zuurstofgebrek. Met tropische aquaria zijn volgens het PVH minder problemen omdat de prijs van deze vissen en de inrichting veel hoger is zodat mensen zich beter laten voorlichten. Tenslotte: de verkoop van vissen in ronde kommen en andere te kleine behuizing zou volgens het PVH volledig moeten worden verboden. De organisatie meldt dat Duitsland qua regelgeving op dit gebied veel verder is dan Nederland. Ook de Vissenbescherming zet in op het uitbannen van deze excessen.

Is wildvang van vissen vanuit dierenwelzijn wenselijk? Hierover zijn de ondervraagde organisaties het allerminst eens. De Dierenbescherming en de Vissenbescherming zijn ronduit tegen wildvang. Ook het PVH heeft hier problemen mee omdat soms gebruik wordt gemaakt van vangstmethoden die slecht zijn voor vissen en milieu. Zoals het gebruik van cyaniden. Vissen gevangen met behulp van cyaniden gaan onherroepelijk binnen drie maanden dood, aldus het PVH. Ook de Dierenbescherming claimt dat bij de vangst soms cyaniden worden gebruikt.

Volgend de Dibevo is er geen sprake van ongewenste vangstmethoden. De organisatie stelt dat sommige vissen zoals de kardinaalneon hoofdzakelijk worden gevangen in door moesson overstroomde gebieden. Deze vissen zouden anders omkomen in opdrogende poelen. De kritisch vraag die bij dit argument gesteld kan worden is natuurlijk of verblijven in opdrogende poelen niet juist de overlevingsstrategie van deze vissen is.

Dierenbeschermers en het PVH vinden dat transport van dieren leidt tot onnodig veel stress en sterfte. Dit zou vermeden kunnen worden door vissen in Nederland te kweken. Hiervoor is in feite een importverbod nodig omdat het kweken van vissen nu niet rendabel is vanwege de hoge energieprijzen. Het PVH denkt dat kwekers binnen vijf jaar na een importverbod aan de vraag naar de meeste vissoorten kunnen voldoen. Bij koikarpers zal ongeveer tien jaar nodig zijn om de kwaliteit van kwekers uit het buitenland te evenaren. Een importverbod lost ook het dilemma van het al dan niet toestaan van wildvang op.

Brancheorganisatie Dibevo is een heel andere mening toegedaan. De organisatie ontkent stellig dat bij transport sprake is van onwenselijke situaties. „Een handelaar heeft geen belang bij hoge sterftepercentages”, argumenteert Dibevo. „Daarom houden ze het transport zo veel mogelijk in eigen hand. Vaak houden ze kantoor in het land zelf en regelen zelf het transport. Vervoer over land vindt plaats over de weg in eigen geconditioneerde vrachtauto's.”

Mochten er al problemen zijn rond de handel en het transport van siervissen dan komt dat volgens de Dibevo omdat “iedereen in dieren en dus ook in vissen kan handelen. Een groothandel, dierenspecialzaak of tuincentrum. De overheid stelt geen voorwaarden aan de vakbekwaamheid van de handelaar en er is geen controle. Op Schiphol of waar dan ook worden geen vragen gesteld over of je ze wel professioneel kunt opvangen en of er veterinaire controle op de gezondheid is.” Hoog op de agenda van de Dibevo staat dan ook: invulling van de artikelen 33 en 56 van de GWWD. De overheid moet eisen stellen aan de vakbekwaamheid en de outillage van de handelaar, aan voorlichting door de handelaar aan de particulier, aan controle op handelsvoorraad door de dierenarts en aan een regelmatig contact met de dierenarts. De overheid zou hiervoor de regels over kunnen nemen van de Stichting Dierbaar. Deze stichting 'erkent' dierenspecialzaken en dierversorgende bedrijven die zich houden aan door haar opgestelde eisen. Binnenkort komen ook importeurs en groothandels in aanmerking voor erkenning. Een blik op ledenlijst op

de website van de Stichting Dierbaar (geactualiseerd op 1 december 2002) leert echter dat per provincie nog slechts een handjevol winkeliers bij de Stichting Dierbaar is aangesloten.

6.4 Oplossingsrichtingen

Stimuleren van de maatschappelijke discussie

- Alle betrokkenen vinden voorlichting aan de consument belangrijk. Consumenten zouden er op gewezen kunnen worden dat impulsaankopen ook voor vissen géén goed idee zijn.

Vergroting van het draagvlak in de visserijsector voor het aspect welzijn in de ontwikkeling naar duurzame visserij en maatschappelijk verantwoord ondernemen.

- Het draagvlak in de sector en de bereidheid om excessen aan te pakken is relatief groot. Toch moet de overheid de sector aan blijven moedigen om meer maatregelen te nemen. Duidelijkheid dat iedereen zich aan dezelfde voorschriften moet houden helpt hierbij.

Het vergroten van de kennis op het gebied van welzijn van vissen

- Bij de geïnterviewden is een breed draagvlak voor het stellen van eisen aan de vakbekwaamheid van mensen die beroepsmatig met dieren omgaan. Het verplicht stellen van een vakbekwaamheidsdiploma zou volgens een schatting het PVH zelfs tachtig procent van de problemen oplossen.
- De overheid zou hier kunnen werken met een ketengerichte benadering. Bij het opstellen van regels voor de keten moeten ook organisaties als de Dierenbescherming en het PVH worden betrokken. Tevens moet de overheid in de gaten houden dat de eisen niet leiden tot onnodige afscherming van de markt.
- Over handelsstromen rond siervissen is nog weinig bekend. Er zou eveneens meer duidelijkheid moeten komen over de al dan niet schadelijke gevolgen van wildvang.

Het tegengaan van uit welzijnsoogpunt onacceptabele methoden

- Excessen als ronde vissenkommen zouden verboden kunnen worden. Hierbij is het nuttig eens te kijken naar de Duitse regelgeving.
- Scherpere controles op Schiphol en een kwaliteitscontrole in de keten om excessen bij transport overbodig te maken.
N.B. Enkele organisaties bepleitten een invoerverbod voor vissen. In de eerste plaats dragen eenzijdige Nederlandse maatregelen niet noodzakelijkerwijs bij aan vermindering van ongewenste situaties. De dieren zouden via andere Europese landen (illegaal) binnen kunnen komen. Het overgrote deel van de siervissen die nu Nederland binnenkomen, zijn nu immers ook al op doorvoer. Een eenzijdig Nederlands importverbod zou voor deze vissen tot langere reistijd kunnen leiden. Tevens maken verschillen in regels tussen EU-landen legale uitwisseling van fokmateriaal onmogelijk. Daarnaast druist een dergelijk importverbod in tegen internationale afspraken zoals de WTO.
- Consumenten hebben zelf ook een belangrijke verantwoordelijkheid bij het welzijn van siervissen. Goede voorlichting kan consumenten hiervan bewuster maken. Eenduidige informatie over de verzorging van vissen op internet kan ook helpen.

7 De Hengelsport

7.1 Korte omschrijving van de sector

Sportvissen is populair in Nederland. De Nederlandse Vereniging van Sportvisfederaties (NVVS) heeft een achterban van 400.000 sportvissers. De organisatie schat dat in Nederland 600.000 mensen een sportvisakte hebben en dat in totaal anderhalf miljoen mensen wel eens voor de sport vissen. Het merendeel van de gevangen vissen zijn niet bedoeld voor consumptie, maar wordt teruggezet. Snoek, karpers, brasem en witvis worden voor 99 procent teruggezet omdat ze over het algemeen niet voor consumptie geschikt zijn. Ook speelt bij karpers, en in mindere mate bij snoeken, mee dat de vissen door de vissers individueel worden herkend. Snoekbaars en paling worden gegeten. Het doden gebeurt wel met een 'priest'. De vissen dienen dan nog daadwerkelijk te worden gedood door de kieuwbogen door te snijden.

Over de hengelsport is relatief veel maatschappelijke discussie geweest. Veel Nederlanders hebben er dan ook een mening over zo blijkt uit een onderzoek van het NIPO verricht in opdracht van de Vissenbescherming. Ongeveer driekwart van de ondervraagden denk dat een met de hengel gevangen vissen angst, pijn of stress ondergaat en 81 procent van de respondenten denkt dat de vissen bij de vangst verwond raakt. Het verwond raken van vissen is volgens driekwart van de respondenten niet acceptabel. Dat wil niet zeggen dat de ondervraagden de hengelsport willen verbieden. Een overgrote meerderheid is tegen een verbod op de hengelsport. Ook voor een verbod op het hengelen door kinderen is geen meerderheid te vinden.

Discussie over het afschaffen van de hengelsport levert zeer emotionele reacties op, zo blijkt bijvoorbeeld uit een internetdebat over de in het VARA-programma het Lagerhuis geponeerde stelling dat 'het doden of pijnigen van dieren zonder doel of alleen maar voor de lol niet deugt en dat dit ook geldt voor sportvissen'. Vooral sportvissers en felle tegenstanders reageerden op de stelling. De deelnemers aan dit internetdebat zijn dan ook niet representatief voor de Nederlandse bevolking. Desalniettemin komt het percentage tegenstanders van een verbod overeen met dat van de NIPO-enquete. Het grote verschil met de NIPO-enquete lijkt de mening over de vraag of vissen pijn of stress kunnen ondervinden. Een snelle scan door de bijdragen leert dat relatief veel sportvissers aangeven dat de vissen dat helemaal niet kunnen.

7.2 Aandachtspunten naar aanleiding van de nota De waarde van vis

Aandachtspunten bij de hengelsport zijn eventuele verwondingen en sterfte bij vissen, bijvoorbeeld door het doorslikken van een haakje, stress en indien van toepassing de dodingsmethode.

7.3 De mening van de gesprekspartners

De Dierenbescherming en de Vissenbescherming zijn ronduit tegenstander van sportvissen. Tegelijkertijd beseffen deze organisaties dat voor zo'n verbod geen maatschappelijke draagvlak is. Daarom richten ze zich op het uitbannen van de in hun ogen de meest onwenselijke situaties.

Zo'n aandachtspunt is het rallyvissen. Rallyvissen behoort in Groningen en de kop van Drenthe tot de lokale folklore. Het gaat om een wedstrijdvorm waarbij de visser zich verplaatst en de gevangen vissen meeneemt in een plastic zak. De Dierenbescherming wil ook het vissen door kinderen aan banden leggen. „Kinderen beseffen niet waar ze mee bezig zijn”, stelt de organisatie. Verder willen Dierenbescherming en Vissenbescherming het gebruik van weerhaakjes en leefnetten verbieden: „Als vissen toch wordt teruggezet, doe het dan meteen”. Dan maar geen wedstrijden of in ieder geval voldoende officials, zodat leefnetten overbodig worden.” Een ander aandachtspunt van de Dierenbescherming is het in Zeeland populaire tjoekelen waarbij de vissen wordt aangeslagen met een haakje dat op ieder punt in de vissen terecht kan komen. Ook is de Dierenbescherming bezorgd over het uitzetten van vis, dit zou veel sterfte veroorzaken doordat vissen in een ongeschikt leefmilieu terechtkomen.

De Nederlandse Vereniging van Sportvissersfederaties (NVVS) werkt aan een eigen beleidsvisie op het welzijn van vissen. Aandachtspunten daarbij zijn pijn en stress bij vissen, het weerhaakje, lokvoer, het gebruik van het leefnet, het doden van vissen, het terugzetten van vissen in relatie tot de overlevingskans, rallyvissen en de aantasting van het welzijn van vissen door inrichting en beheer van watersystemen. Volgens de organisatie kijkt 'de sportvisser' kritisch naar zijn eigen handelen en vindt vissen 'mooie beesten'. Ook is de visser gevoelig voor zaken op het gebied van milieu en welzijn. De vraag of vissen pijn kunnen leiden vindt de woordvoerder van de organisatie een 'non-discussie'. „Vissen voelen wel pijn, maar ervaren hem niet.” De NVVS heeft in het verleden samen met de Dierenbescherming gedragsregels opgesteld voor vissen, zoals het aanpakken van vissen met natte handen. De standpunten van NVVS en Dierenbescherming liggen op een aantal punten ver uit elkaar. Zo is het weerhaakje volgens de NVVS een noodzakelijk kwaad. Ook 'het in een kwaad daglicht stellen' van het vissen door kinderen is de organisatie in het verkeerde keelgat geschoten. Het leefnet is volgens de organisatie uitsluitend van nut bij wedstrijden. Uit onderzoek blijkt volgens de organisatie dat het leefnet geen invloed heeft op de overlevingskans van vissen bij terugzetten. De NVVS erkent wel dat bij rallyvissen sprake kan zijn van uit welzijnsoogpunt onwenselijke situaties. Ze stelt echter nauwelijks grip te hebben op deze wedstrijdvorm omdat ze vaak wordt georganiseerd door cafés en verenigingen die niet bij haar zijn aangesloten. Tevens meldt de NVVS dat dit gebruik al aan populariteit heeft ingeboet en lijkt uit te sterven.

7.4 Oplossingsrichtingen

Het tegengaan van uit welzijnsoogpunt onacceptabele methoden.

- Er is geen maatschappelijk draagvlak voor een verbod op sportvissen. Het grote aantal sportvissers maakt het lastig regels te stellen en vooral regels te handhaven. Toch moeten excessen in de sportvisserij worden aangepakt, niet alleen omdat een aanzienlijke groep burgers kritisch is over sportvissen, maar ook om als overheid geloofwaardig te blijven naar iedereen die beroepsmatig met vissen bezig is.
- De overheid kan denken aan het maken van afspraken met de sportvissers over wat op lange termijn moet worden bereikt en het dan in de eerste instantie aan de sportvissers zelf overlaten om maatregelen te nemen. Hierbij moet wel worden aangetekend dat dit beleid alleen kan slagen wanneer sprake is van een geloofwaardige stok achter de deur.

8 Conclusies en aanbevelingen

8.1 Het stimuleren van de maatschappelijke discussie

De maatschappelijke discussie over vissenwelzijn is nog nauwelijks van de grond gekomen. Weliswaar hebben maatschappelijke organisaties als de dierenbescherming vissenwelzijn op de agenda gezet, maar van een brede maatschappelijke discussie is nog geen sprake. Toch is dit belangrijk om draagvlak te creëren voor vissenwelzijn. Het is logisch de discussie te starten met de communicatie over kweekvissen omdat hier een aantal concrete stappen is genomen. Ook voorlichting om impulsieve aankoop tegen te gaan kan snel aanvangen. Wanneer het onderwerp wat meer is geaccepteerd kan de discussie over vangstmethoden plaatsvinden.

De overheid kan de volgende punten aanpakken op het gebied van maatschappelijke discussie (in volgorde van prioriteit):

Korte termijn

- Communiceren dat de vissen niet zo maar in kwekerijen mogen worden gehouden, maar dat hier voor een toetsingskader is ontwikkeld en dat onacceptabele methoden worden tegengegaan.
- Het oprichten van een platform voor welzijnsissues
- Een nulmeting uitvoeren naar kennis over welzijn van vissen en houding ten opzichte van vissenwelzijn bij burgers.

Middellange termijn

- Een discussie starten over wat acceptabel is bij vangen en doden van wilde vissen

8.2 Inzetten op internationale agendering van het welzijn van vissen

Nederland wil op gebied van dierenwelzijn voortaan in de Europese pas lopen. Wel kan Nederland proberen het onderwerp op de agenda te zetten. Bij voorbeeld bij het Nederlands voorzitterschap van de Europese Unie. Verder kan Nederland aansluiten bij het concept Recommendations concerning Farmed Fish van de Raad van Europa.

Korte termijn

- Het Nederlands voorzitterschap aangrijpen om welzijn van vissen op de internationale agenda te zetten. Aandachtspunten: ketentransparantie, concept Recommendations concerning Farmed Fish van de Raad van Europa, onderzoeksbudget.
- Onderzoeksinstituten stimuleren samen te werken met internationale partners.

8.3 Vergroting van kennis op het gebied van welzijn vissen

De discussie over vissenwelzijn wordt belemmerd door kennisgebrek. Over pijnbeleving en stress bij vissen is nog veel onbekend. Ook kennis over gedrag van vissen in gevangenschap ontbreekt. De grote verschillen tussen vissoorten maken de materie extra gecompliceerd. Een welzijnsmeter biedt uitkomst bij het beoordelen of een methode van houden acceptabel is. De overheid kan de volgende zaken oppakken.

Korte termijn

- Starten van onderzoek voor een welzijnsmeter kweekvissen van soorten die in Nederland gehouden worden of voor de Nederlandse kwekers zeer interessant zijn.
- Kweeksector stimuleren zelf kennis te ontwikkelen en te delen. Innovatieve ideeën oppakken en faciliteren.
- Starten van onderzoek naar de relatie tussen stress en kwaliteit van het visproduct.
- Starten van onderzoek naar mogelijkheden van meer welzijnsvriendelijke dodingsmethoden bij kweekvissen, anders dan paling en meerval.
- Bij onderzoek naar selectievere vangstmethoden alert zijn op relatie met vissenwelzijn.
- Het in kaart brengen van handelsstromen bij de siervisector.
- Onderzoek naar welzijnsaspecten bij transport van kweekvissen.
- Nieuw onderzoek naar de mate van overschrijding van regels bij kweekvissen

Middellange termijn

- Starten van onderzoek naar meer welzijnsvriendelijke dodingsmethode in zeevisserij en binnenvisserij.
- Starten van onderzoek naar welzijnsaspecten vangstmethoden in binnenvisserij en zeevisserij.
- Vergaren van fundamentele kennis over beleving pijn en stress bij vissen.
- In kaart brengen van consequenties van wildvang van siervissen.
Aandachtspunten: gebruik cyaniden, sterfte, bedreiging van soorten.

Lange termijn

- Starten van onderzoek naar het ontwikkelen van welzijnsvriendelijkere vangstmethoden in binnenvisserij en zeevisserij.

8.4 Het vergroten van draagvlak in de visserijsector voor het aspect welzijn in de ontwikkeling naar duurzame visserij en maatschappelijk verantwoord ondernemen.

Het draagvlak voor het onderwerp welzijn is vooral bij de zeevisserij en de binnenvisserij zeer gering. De kweekvissector staat iets positiever tegenover het onderwerp, maar is desalniettemin sceptisch over de vraag of consumenten hiervoor wel extra willen betalen. Meer draagvlak is er bij de siervishouderij, al lijken problemen als sterfte tijdens transport en ongewenste vangstmethoden hier te worden gebagatelliseerd. Hengelsportverenigingen hebben relatief veel aandacht voor het onderwerp, al lijkt de heersende opvatting bij hengelsporters dat vissen niet kunnen lijden. Vergroten van het draagvlak is nodig om een sector zelf de problemen te laten oppakken.

Korte termijn

- Op korte termijn onderzoek verrichten naar het imago van gevangen vis. Is de consument bereid hiervoor extra te betalen (wens binnenvisserij).

- Geef de kweekvissector aan wat de doelstellingen zijn op lange termijn. Zet duidelijke piketten uit in de tijd.
- Maak afspraken met de siervissector en hengelsportverenigingen om excessen aan te pakken.
- Geef goede voorlichting over het door de RDA ontwikkelde toetsingkader voor het toelaten van nieuwe soorten.

Middellange termijn

- Maak afspraken met zeevisserij en binnenvisserij over doelstellingen op lange termijn. Zet duidelijke piketten uit in de tijd.
- Stimuleer de vorming van keurmerken, ketentransparantie en een systeem van tracking en tracing in alle sectoren.

8.5 Het tegengaan van uit welzijnsoogpunt onacceptabele methoden

Minder regeldruk en meer overlaten aan de verantwoordelijkheid van de sector zijn de nieuwe uitgangspunten van de politiek. Dit is uiteraard alleen mogelijk als binnen een sector voldoende draagvlak bestaat om een welzijnsprobleem aan te pakken. De overheid geeft aan wat de randvoorwaarden zijn en stimuleert ook door het beschikbaar maken van alternatieve methoden.

Korte termijn

- Geld beschikbaar stellen voor het praktijkrijp maken van verbeterde dodingsmethoden voor paling en meerval.
- Afspraken maken met hengelsportverenigingen over aanpak ongewenste methoden en onoordeelkundige behandeling van gevangen vissen.
- Tegengaan van impulsaankopen door voorlichting.
- Stimuleren dat de sector eenduidige informatie over het houden van vissen verspreidt, bijvoorbeeld via internet.
- Uitbannen van excessen zoals kleine ronde kommen.
- Onderzoek naar de wenselijkheid opleidingseisen te stellen aan iedereen die beroepsmatig met dieren omgaat.

Middellange termijn

- Aansluiten bij de voorstellen van de Raad van Europa. Geef de voorkeur aan doelvoorschriften boven middelvoorschriften.

In onderstaand overzicht zijn de aanbevelingen schematisch weergegeven.

Overzicht van aanbevelingen gerangschikt naar soort sector en termijn.

Overzicht van aanbevelingen gerangschikt naar soort sector en termijn.

Sectoren	Korte termijn (<2 jaar)	Middellange termijn (2-5 jaar)	Lange termijn (> 5 jaar)
Vissenwelzijn algemeen	Oprichting platform welzijnsissues	Discussie vangen & doden wilde vis – wat is acceptabel? -	
	Nulmeting kennis & houding burgers t.a.v. viswelzijn	Vergaren fundamentele kennis over beleving pijn en stress	
	Welzijn op internationale agenda (voorzitterschap Nederland)	Stimuleren vorming keurmerken, ketentransparantie en 'tracking & tracing'	
	Stimulering internationale samenwerking in onderzoek	Aansluiten bij Raad van Europa - voorkeur voor doelvoorschriften boven middelvoorschriften -	
	Communicatie toetsingskader gehouden vis		
	Praktijkrijp maken van verbeterde dodingsmethoden (paling & meerval)		
	Onderzoek naar wenselijkheid opleidingseisen voor iedereen die beroepsmatig met vissen omgaat		
Kust- en zeevisserij	Onderzoek selectieve vangstmethoden i.r.t. welzijn	Onderzoek naar welzijnsvriendelijke dodingsmethoden	Onderzoek ontwikkeling welzijnsvriendelijke vangmethoden
	Onderzoek naar imago gevangen vis	Onderzoek naar welzijnsaspecten vangstmethoden	
		Doelstellingen welzijn vis in sector aangeven (piketten slaan)	
Binnervisserij	Onderzoek selectieve vangstmethoden i.r.t. welzijn	Onderzoek naar welzijnsvriendelijke dodingsmethoden	Onderzoek ontwikkeling welzijnsvriendelijke vangmethoden
	Onderzoek naar imago gevangen vis	Onderzoek naar welzijnsaspecten vangstmethoden	
		Doelstellingen welzijn vis in sector aangeven (piketten slaan)	
Kweekvissector	Onderzoek welzijnsmeter kweekvis		
	Stimuleren welzijnsinitiatieven uit de sector		
	Onderzoek naar relatie stress en kwaliteit product		
	Onderzoek welzijnsvriendelijk dodingsmethoden (andere soorten dan paling en meerval)		
	Onderzoek welzijnsaspecten bij transport kweekvis		
	Nieuw onderzoek overschrijding regels bij kweekvis		
Siervissector	Doelstellingen welzijn vis in sector aangeven (piketten slaan)		
	In kaart brengen handelstromen in siervissector	In kaart brengen consequenties wildvang van siervis	
	Afspraken over aanpakken van excessen (b.v. kleine goudviskom)		
	Tegengaan van impulsaankopen		
Hengelsport	Eenduidige informatie houden van vissen		
	Afspraken over aanpakken van excessen		
	Afspraken maken over de aanpak van ongewenste methoden en behandeling van vis		

Literatuur

- Benthum Louis van, Erik Topping, Els Vriends-van Eekelen, The Norway-EU Farmed SalmonTrade. November 2001.
- Bos, Dr. R van den en Prof.Dr.B.M. Spruijt, 'Welzijn van dieren'. Hoofdafdeling Dier en Maatschappij, Faculteit Diergeneeskunde, Utrecht
- Commissie van de Europese Gemeenschappen, Mededeling van de commissie aan de raad en het Europees Parlement. Een strategie voor de duurzame ontwikkeling van de Europese aquacultuur. 2002
- Europese Commissie, Directoraat-Generaal Visserij, 'Visserij in Europa, Gemeenschappelijk visserijbeleid: noodzakelijke hervorming. Nummer 12-13, juli 2002.
- Gezondheids- en Welzijnswet voor Dieren.
- Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij. 'De waarde van vis', Achtergronddocument bij de beleidsbrief welzijn vis. Maart 2002.
- Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij. Beleidsnota Dierenwelzijn. Maart 2002.
- Raad voor Dierenaangelegenheden. 'Een toetsingskader en toelatingsprocedure voor aanwijzing van nieuwe voor productie te houden vissoorten. Advies aan de minister van Landbouw, natuurbeheer en visserij over een te hanteren kader en procedure voor de aanwijzing van vissoorten die gehouden mogen worden voor productiedoeleinden. Advies RDA 2002/05. December 2002.
- Raat, Alexander J.P., Ruud van den Bos, 'Welzijn van vissen'. OVB, Centrum Welzijn Dieren en Tilburg University Press 1999.
- Resource, magazine van Wageningen Universiteit & Researchcentrum. Tong uit de kas. Juni 2002.
- Standing Committee of the European Convention for the protection of animals kept for farming purposes. Concept Recommendation Concerning Farmed Fish. 18-20 september 2002.
- Stichting Vissenbescherming, brochures
'Sport'visserij en Waarom de stichting vissenbescherming. 2002.
- Vis, Hans van de; Steve Kestin, David Robb, Jörg Oehlenschläger, Bert Lamboij, Werner Münkner, Holmer Kuhlmann, Karin Kloosterboer, Margarita Tejada, Almudena Huidobro, Håkon Otterå, Bjørn Roth, Nils Kristian Sørensen, Leif Akse, Hazel Byrne en Paul Nesvadba. 'Is humane slaughter of fish possible for industry?
- Wijk, M. O. van, C. Taal, J. W. de Wilde, M.H. Smit, 'Visserij in Cijfers 2001'. LEI, Den Haag, Rapport PR 0204.

Bijlage 1 Geraadpleegde organisaties

Nederlandse Vereniging van Sportvisfederaties

RIVO Nederlands Instituut voor Visserij Onderzoek

Productschap Vis

Vereniging Landelijke Organisatie Dibevo

Wageningen Universiteit, afdeling Visteelt en afdeling ethologie

Organisatie ter Verbetering van de Binnenvisserij

Instituut voor Dierhouderij en Diergezondheid (ID-Lelystad)

Dierenbescherming

Stichting Vissenbescherming

Stichting Combinatie van Beroepsvissers

Platform Verantwoord Huisdierenbezit

Stichting van de Nederlandse Visserij

De Nederlandse Vissersbond

Bijlage 2 Overige bedreigingen voor het welzijn van vissen

Waterkwaliteit/riooloverstorten/koelwaterlozingen

De waterkwaliteit kan op veel manieren een bedreiging vormen voor het welzijn van vissen. Hoewel op dit gebied grote verbeteringen zijn bereikt, komt het toch nog voor dat bijvoorbeeld het zuurstofgehalte van een rivier als de Maas in de zomer waarden bereikt tussen de 1 tot 2 mg zuurstof per liter. Vissen vertonen ontwijkende reacties en processen als migratie e.d. worden verstoord. Hormoonontregelende stoffen veroorzaken veranderingen in de geslachtsorganen van vissen, waardoor de voortplanting negatief wordt beïnvloed.

Door calamiteiten kan de waterkwaliteit sterk beïnvloed worden waarbij het ook tot massale vissterfte kan komen. De Sandoz ramp is hiervan het beste voorbeeld, maar ook in Nederland hebben de laatste jaren diverse calamiteuze lozingen plaatsgevonden als gevolg waarvan aanzienlijke vissterfte optrad. Meestal iets kleinschaliger, maar veel frequenter treden riooloverstorten op in het stedelijke gebied met desastreuze effecten voor de visstand. Een actievere houding bij de waterkwantiteitsbeheerder zou hier zeer gewenst zijn; tenslotte is goed te voorspellen wanneer het tot overstort komt en een pakket aan mitigerende maatregelen zou klaar moeten liggen. De praktijk is dat alleen bezorgde burgers signaleren dat het welzijn van de vis in het geding is (naar adem happende vis enz.), waarna het maar heel soms tot acties komt (vis evacueren naar ander water, beluchten, vergroting van de doorspoeling enz.).

Koelwaterlozingen vormen een andere bedreiging voor het welzijn van vis; hoewel aan strikte normen gebonden, bestaan er mogelijkheden om onder bijzondere omstandigheden ontheffing te krijgen voor het vergroten van de belasting van het ontvangende water. Helaas is er te weinig onderzoek verricht naar de consequenties van het lozen van koelwater voor het hele aquatische ecosysteem, waardoor er ook eigenlijk geen goed te verdedigen grenzen zijn aan te geven. Er bestaan aanwijzingen dat door de opwarming van de grote rivieren in de laatste 100 jaar vissoorten als de kwabaal zijn verdwenen.

Fysische omstandigheden van het water

Het normaliseren en kanaliseren van waterlopen heeft tot gevolg gehad dat vooral de specialistische vissoorten in belangrijke mate zijn verdwenen. Het benodigde habitat voor deze soorten is verloren gegaan. In de door de mens zelf aangelegde wateren (polders, stadswateren, kanalen) treden ook bedreigingen op voor het welzijn van de vis. Waterpartijen worden onvoldoende diep aangelegd waardoor er een gebrek is aan overwinteringshabitat. In strenge winters kan dit leiden tot sterfte van vis onder het ijs. In sommige gevallen is zelfs waargenomen dat grote karpers zaten vastgevroren in het ijs. Als gevolg van onvoldoend onderhoud is er vaak een dikke baggerlaag aanwezig en is het water onvoldoende diep. Door verstoring (schaatsers enz.) kan in de winter dan snel zuurstofgebrek optreden, met sterfte tot gevolg.

Baggeren

Vaak wordt bij het baggeren van wateren onvoldoende rekening gehouden met de belangen van de vis. Afhankelijk van welke baggermethode wordt toegepast, wordt meer of minder bodemmateriaal in suspensie gebracht als gevolg waarvan directe schade aan de kieuwen kan optreden of zuurstofgebrek bij de vis doordat aanwezig zuurstof wordt gebonden door de grotere afbraak van organisch materiaal. Ook kan schade aan vis ontstaan door andere oorzaken. Soorten als prikken, maar ook

modderkruipers en aal kruipen diep weg in de sliblaag zodat deze met de bagger mee worden getransporteerd, beschadigen en sterven. Door voldoende ontwijkingsmogelijkheden open te laten kan de vis het baggeren uit de weg gaan. Voor de soorten die in de bagger kruipen is er voorsnog geen oplossing.

Maaibeheer

Door het reguliere maaien van water- en oevervegetatie worden paai- en opgroeimogelijkheden voor vegetatieafhankelijke soorten sterk beperkt. Daarnaast komt het toch te vaak voor dat het maaien plaatsvindt bij hoge temperaturen (>25°C) in de zomer. Doordat er dan enorme hoeveelheden organisch materiaal in het water komen, ontstaat er een sterke aërobe afbraak met als gevolg zuurstofgebrek en sterfte van vis. Als bij het beheer meer rekening gehouden wordt met de actuele omstandigheden (eerder maaien of het maaien uitstellen totdat de warme periode voorbij is) kunnen problemen voor vis makkelijk worden voorkomen.

(Koel)wateronttrekking

Bij het onttrekken van koelwater worden speciale voorzieningen gebruikt (o.a. bandzeven) om vooral kleine vis uit het systeem te houden. Middels een systeem van afvoergoten wordt het uitgezeefde materiaal weer terug naar het water gebracht of afgevoerd naar een container, voor destructie. Hoewel er visvriendelijke voorzieningen zijn, blijken deze in de praktijk niet of nauwelijks te functioneren. De sterfte van jonge vis (hoewel ook grotere vis op de roosters achterblijft) kan zeer groot zijn. In het geval van het Bergummermeer (met de Bergummermeercentrale) is berekend dat door de onttrekking van koelwater de sterfte aan jonge vis in de zelfde orde van grootte ligt als de natuurlijke sterfte (waarnemingen van sterfte van 12 miljoen spieringlarven op één dag). Gezien de enorme hoeveelheid koelwater die op jaarbasis wordt ingenomen, gaat het hier om een zeer omvangrijk probleem.

Gemalen

Ons land kent zeer veel gemalen. Onderzoek uitgevoerd in België toont aan dat de sterfte door de diverse typen gemalen aanzienlijk is (kan in de tientallen procenten lopen en is type en soortafhankelijk). Vooral een obligate migrant als aal (schieralen trekken in oktober/november naar zee) is hiervoor zeer kwetsbaar. Berekend is dat uit hele poldergebieden er nauwelijks aal in slaagt de route naar zee te vinden. Opvallend is dat er in Nederland nog nauwelijks onderzoek is verricht naar deze problematiek.

Waterkrachtcentrales

De stroomafwaartse migratie staat de laatste jaren gelukkig meer en meer in de belangstelling. Hierbij zorgen waterkrachtcentrales voor grote problemen. Er treedt directe en indirecte sterfte op bij passage van vis door de turbines door mechanische beschadigingen en drukverschillen (in enkele seconden van negatieve druk tot enkele atmosferische positieve druk). Door desoriëntatie kan de vis een gemakkelijke prooi zijn voor vispredatoren als snoek, snoekbaars en visetende vogels. De mate van beschadiging is afhankelijk van het verval, het type turbine, de vissoort en de lengte van de vis. De directe schade en sterfte blijken aanzienlijk te zijn (rond de 5 % voor kleine vis tot tientallen procenten voor grote vis; ook aal blijkt hier extra kwetsbaar). De indirecte sterfte is nog nauwelijks goed in beeld gebracht. Enkele onderzoeken geven aan dat deze tot 30% zou kunnen zijn. In het stroomgebied van Rijn en Maas zijn enorm veel waterkrachtcentrales aanwezig. Visgeleidingssystemen, om schade te voorkomen, zijn er niet of nauwelijks.

Uitspoeling van zoetwatervis

Door het lozen van zoet water bij de Afsluitdijk en de Haringvlietdam worden enorme hoeveelheden vis uitgespoeld naar zee. Deze vis heeft geen enkele overlevingskans en komt na enkele uren tot dagen lijden aan zijn einde. Uit het feit dat in de winterperiode bij hoge afvoeren direct buiten de Haringvlietdam soms wel drie (zee)kotters actief met kuilen aan het vissen zijn op snoekbaars, mag duidelijk worden dat het om veel vis gaat. Doordat er geen zone is met een geleidelijke overgang van zoet naar zout heeft de vis geen kans het zoute water te ontwijken. Wellicht komt er in 2005 bij de implementatie van het kierbeheer bij de Haringvlietdam (er komt dan een kleine brakke zone aan de binnenzijde van de dam) een verbetering in deze

situatie. Voor de Afsluitdijk zijn er vooralsnog geen plannen voor een binnendijkse brakke zone.

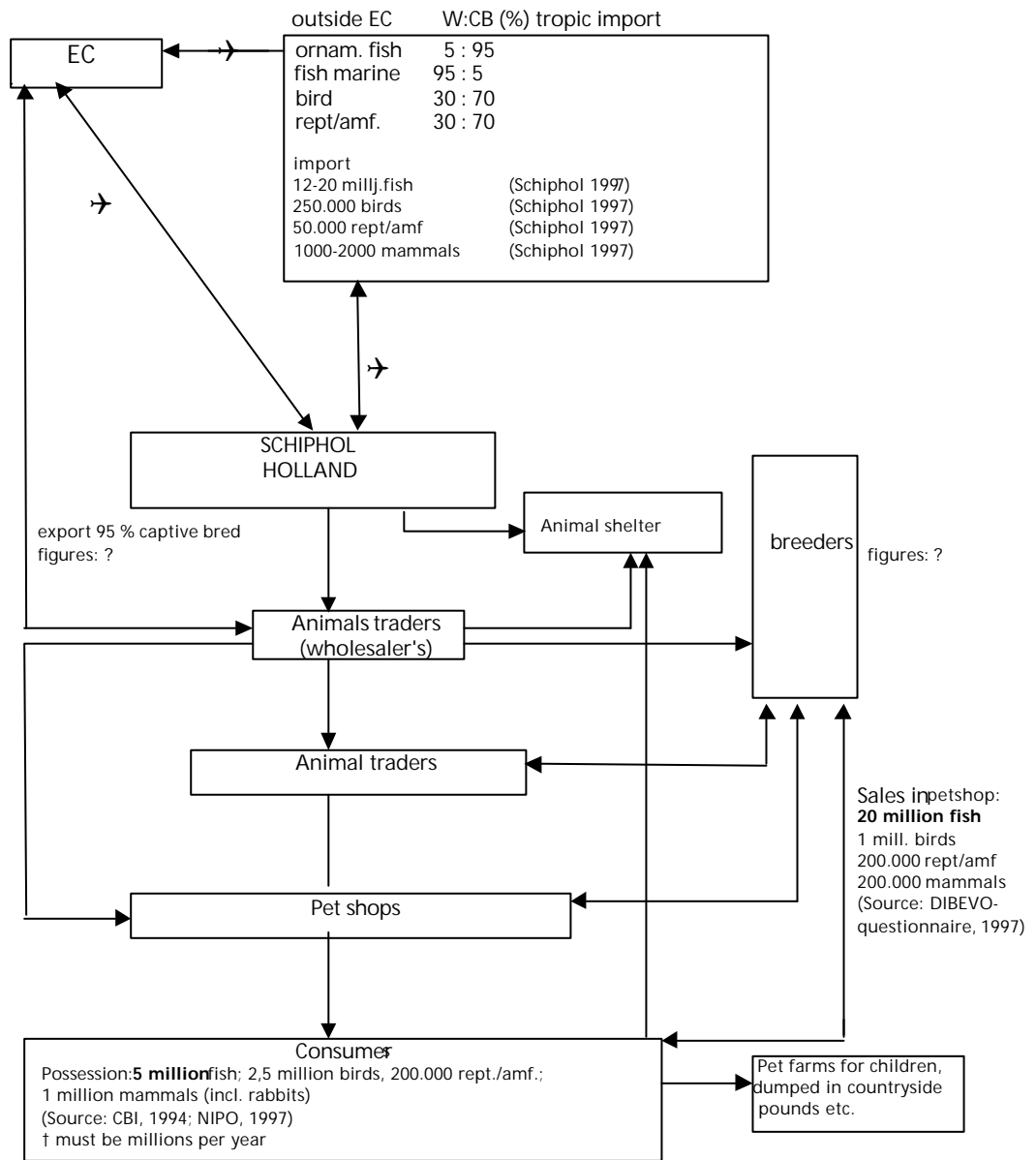
Stroperij

In de stroperij op kostbare zoetwatervissoorten worden grote hoeveelheden vis op onrechtmatige wijze aan de reguliere kanalen onttrokken. In veel gevallen wordt gestroopt met staand want, dat zoveel mogelijk wordt verborgen om ontdekking te voorkomen. In voorkomende gevallen worden netten niet opgehaald door stropers. Deze netten blijven dan permanent als vangstinstallatie fungeren en vele vissen sterven erin. Bij toevallige ontdekking door de recreanten of anderen, blijken de netten dan vol te zitten met dode en half vergane vissen.

Herintroductie en uitzettingen

Herintroductie van vis in een nieuw habitat kan welzijnsproblemen met zich mee brengen als het habitat niet voldoet aan de eisen die de vis stelt. Daarnaast wordt er nog op redelijk grote schaal pootvis uitgezet door hengelsportverenigingen. Hoewel dit met de grootst mogelijke zorg gebeurt, is het de vraag of het welzijn van de individuele vis hierbij gebaat is. De teneur is er wel naar dat de uitzettingen verminderen. Binnen het huidige visstandbeheer wordt telkens meer duurzaamheid van de visstand als uitgangspunt genomen.

Bijlage 3 Stroomdiagram van import en export van huisdieren van en naar Nederland

Legend: W = wild-caught   CB = captive bred   EC = European Community   rept. = reptiles
 amf. = amphibians   mill. = million

Bron: Universiteit Utrecht